

گنجینه‌های بی‌بدیل

● سعیده جلالیان^۱

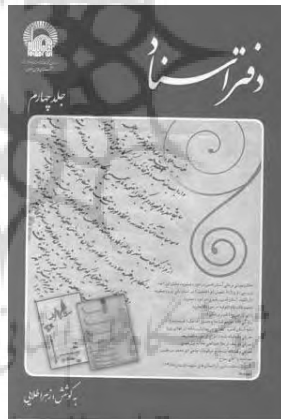
کارشناس تاریخ و کارشناس مسؤل بخش نمایه سازی اسناد

در طول زمان افراد با انگیزه‌های گوناگون و مقاصد مختلف در دنیای پر راز و رمز بشری دست به انجام کارهایی زده‌اند که بازتاب آن بسیار وسیع و گسترده بوده است از این رو باید این حوادث و علل و پیدایش آن‌ها ثبت و به نسل‌های آینده منتقل شود. تاریخ با حضور انسان و فعالیت‌های او شکل گرفته زیرا اگر انسان نبود و به دست به انجام کاری نمی‌زد، تاریخی هم به وجود نمی‌آمد.^۲ اما پژوهش و تحقیق در عرصه تاریخ همواره یکی از اموری بوده که نوع بشر به دنبال آن گشته است. البته هدف از پژوهش‌های تاریخی همواره تهیه و تدارک شناخت گذشته بشری از نظر علمی بوده است؛ شناختی که در نهایت به کشف واقعیت‌ها منتهی شود.^۳ همان طور که می‌دانیم برای شناخت علمی راه‌ها و روش‌های مختلفی وجود دارد و یکی از این راه‌ها بهره‌گیری از اسناد و مدارک است که بن‌مایه شناخت تاریخ را تشکیل می‌دهد. امروزه جایگاه اسناد بر کسی پوشیده نیست. ارزش و اهمیت اسناد در پژوهش و تحلیل تاریخ و به بیان بهتر بازسازی گذشته و حوادث آن چنان واضح و آشکار شده است که به جرات می‌توان ادعا کرد کمتر تصویری از گذشته خواهد توانست بدون بهره گرفتن از اسناد و مدارک بهره‌ای از واقعیت ببرد و استوار باشد.^۴

به‌طور قطع بازسازی و احیاء گذشته از این طریق خالی از مشکلات نیست زیرا محقق و مورخ برای دریافت و کشف واقعیت‌ها در مسیر دشوار و پیچیده‌ای قدم گذاشته است و باید رخدادهای و جزئیات مختلف آن را نه براساس آنچه که در ذهن و تخیل دارد که بر اساس اسناد و شواهد و چینه‌شناسی صحیح و دقیق آن‌ها بازسازی کند و در اختیار همگان قرار دهد.

در حال حاضر سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، متولی نگهداری و حفاظت از ۶ میلیون برگ سند است که بخش مهم و قابل ملاحظه‌ای از آن اختصاص به اسناد دیوانی و مالی تشکیلات اداری آستان قدس رضوی در گذشته بسیار دور دارد.

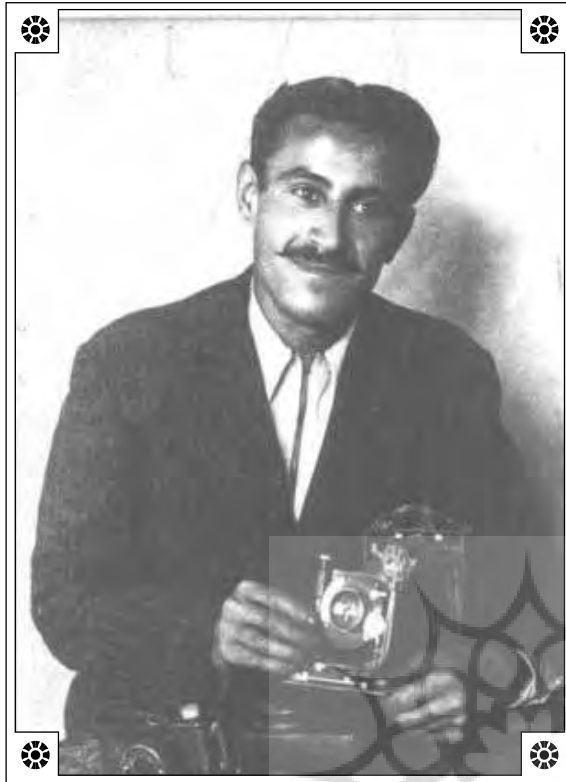
خوشبختانه امروز اهمیت اسناد در رمزگشایی از حقایق گذشته بیش از پیش در آستان قدس رضوی آشکار و برجسته شده است به صورتی که بعد از تأسیس مرکز اسناد در سال ۱۳۷۶ بر قدر و قیمت این منابع گران‌بها افزوده و توجه و عنایت بیشتری بدان‌ها صورت می‌پذیرد. طرح انتشار سلسله آثاری با عنوان «دفتر اسناد» یکی از اقدامات این نهاد عظیم مذهبی در نشر منابع اسنادی و آرشیوی بوده که از سال ۱۳۸۱ با چاپ دفتر اسناد جلد اول محقق شد و هم‌اکنون نیز چهارمین مجلد از آن منتشر و در اختیار علاقمندان و پژوهشگران کشور قرار گرفته است.

■ دفتر اسناد جلد چهارم

■ به کوشش: زهرا طلایی

■ ناشر: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، چاپ اول ۱۳۸۷، تعداد صفحات: ۴۳۲ صفحه

نویسندگان باید به خانم زهرا طلالی، محمدباقر کفشار طوسی، ابراهیم حافظی، محمد نظرزاده، نورالدین حسین سنابادی عزیز و مهدی حسامی دوغائی اشاره کرد که به ترتیب اقدام به چاپ و انتشار زندگی‌نامه، معرفی نشریه، مصاحبه و گزارش تصویری کرده‌اند.

معرفی کتاب

کتاب دفتر اسناد جلد چهارم با مقدمه‌ای پیرامون اهمیت و ارزش منابع آرشیوی و اقدامات یونسکو برای حفظ و نگهداری از میراث مادی و معنوی بشر آغاز می‌شود. در این مقدمه خاطر نشان می‌شود از سال ۱۳۸۵ ایران با تشکیل کمیته ملی حافظه جهانی و معرفی دو اثر با عنوان «وقف‌نامه ربع رشیدی» از کتابخانه مرکزی تبریز و «شاهنامه بایسنقری» از کاخ موزه گلستان شروع به همکاری با یونسکو کرده است و هم‌اکنون نیز دو اثر دیگر با عنوان «مسالک و ممالک» از موزه ایران اسلامی و «اسناد تشکیلات اداری آستان قدس در عصر صفویه» از آستان قدس رضوی را برای دوره جدید نامزد کرده است. اما کتاب دفتر اسناد جلد چهارم مجموعه‌ای است که از ۱۳ مقاله و نوشتار فراهم آمده است. پنج مقاله تحلیلی، یک اتوبیوگرافی، معرفی یک نشریه قدیمی و چند سند تاریخی (قباله‌نامه و وقف‌نامه)، یک مصاحبه به همراه یک گزارش مکتوب از تاریخ شفاهی و نهایتاً یک گزارش تصویری پایه‌ها و محورهای اصلی این اثر است که در این جا به ترتیب و اختصار پیرامون هر یک توضیحاتی ارائه می‌شود.

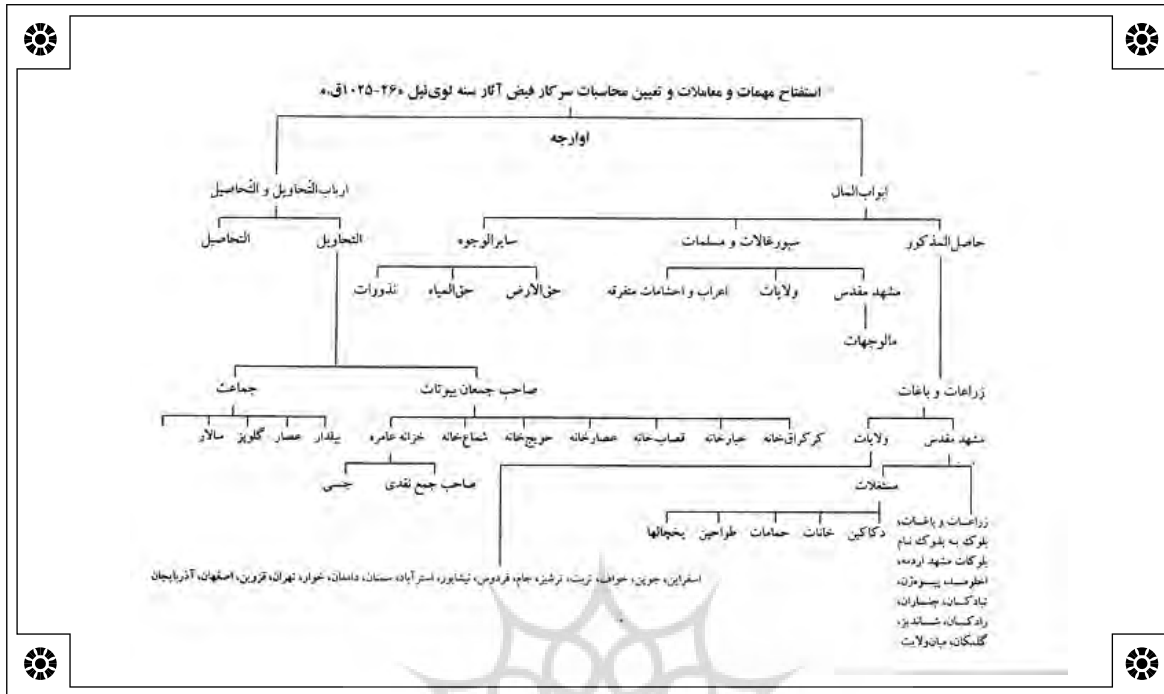
اول: بررسی دفاتر دیوانی و مالی آستان قدس در دوره صفویه^۱

استفاده از کتابچه‌های دستورالعمل دیوانی و اداری و مالی در ایران قبل و بعد

دفتر اسناد جلد چهارم، جدیدترین اثر منتشر شده از سوی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی است که بر پایه و محوریت اسناد تاریخی موجود در سازمان شکل گرفته است. در این کتاب با بهره‌گیری از انواع اسناد و مدارک اقدام به تهیه مقالات تحلیلی و پژوهشی از ادوار مختلف تاریخی شده است. البته در تهیه و تدوین این اثر از معرفی اسناد تاریخی، مصاحبه‌های تاریخ‌های شفاهی، گزارش‌های مکتوب و تصویری نیز استفاده شده است. در خصوص سطح نگارشی این کتاب باید گفت این اثر نوعاً به انتشار اسناد تاریخی پرداخته است. بنابراین عموم مردم به راحتی نمی‌توانند با آن ارتباط برقرار کنند. در واقع این اثر را می‌توان از جمله کتاب‌هایی محسوب داشت که قشر خاصی را مخاطب قرار داده و قصد ارتباط علمی و اطلاعاتی با آنان را دارد. یعنی افراد مطلع و صاحب نظر در حوزه اسناد و منابع آرشیوی. در مجموع می‌توان گفت کتاب از سطح خوبی برخوردار است منتهمی برای مخاطبان خاصش زیرا درک مفاهیم و مطالب برخی قسمت‌های آن برای عموم به راحتی مقدور نمی‌شود.

اما عمده‌ترین منابع این کتاب همان طور که بدان اشاره شد اسناد تاریخی است که شامل اسناد مکتوب و تصویری از دوره صفویه تا دوره پهلوی دوم است و در قالب مقاله تحلیلی، معرفی سند، گزارش تصویری آماده و منتشر شده است. هدف و انگیزه عمده از انتشار این کتاب مانند دیگر کتاب‌های منتشر شده سازمان کتابخانه‌ها در درجه اول اطلاع‌رسانی و تعامل با قشر فرهیخته و پژوهشگر در حوزه منابع آرشیوی و اسنادی و در درجه بعد آگاهی بخشی به عموم علاقمندان موضوعات تاریخی است. همچنین به نظر می‌رسد گردآورندگان و مدیران تولید و نشر این اثر برآنند با چاپ این گونه آثار زوایای تاریک و پنهان موجود در تاریخ آستان قدس و شهر مشهد را روشن کرده و از آن رفع ابهام کنند.

گردآورنده این اثر خانم زهرا طلالی^۲، کارشناس ارشد تاریخ و کارشناس پژوهش سازمان است. این مجموعه چهارمین تجربه وی در گردآوری و انتشار اسناد محسوب می‌شود. نویسندگان این کتاب نوعاً از کارشناسان مدیریت اسناد و مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس هستند که بعضاً پیش‌تر نیز با آن همکاری داشته‌اند و مقالاتی را در جلد‌های پیشین به چاپ رسانده‌اند. آقای سالم حسین‌زاده، کارشناس تاریخ و کارشناس مسؤول بخش آرشیویی اسناد از کارکنان قدیمی مدیریت اسناد و مطبوعات سازمان است که قبلاً در جلد دوم و سوم دفتر اسناد مقاله‌ای از او به چاپ رسیده است. وی دارای اطلاعات با ارزشی در زمینه شناخت رقوم سباق و دفاتر دیوانی و مالی آستان قدس رضوی است. خانم شکوه السادات سمیعی یکی دیگر از نویسندگان این کتاب است. وی کارشناس تاریخ و از کارکنان بخش تاریخ شفاهی مدیریت اسناد و مطبوعات است و در زمینه تاریخ شفاهی و فنون مصاحبه مقالاتی ارائه کرده است. خانم حمیده شهیدی کارشناس ارشد تاریخ و کارشناس فهرست‌نویس اسناد دیگر مؤلف این اثر است. در این مجموعه از وی یک مقاله تحلیلی و یک معرفی قباله‌نامه ازدواج به چشم می‌خورد. آقای ابوالفضل حسن‌آبادی، دانشجوی دکتری تاریخ محلی در اصفهان و سرپرست گروه اسناد نیز از نویسندگان با سابقه در زمینه نگارش مقالات تحقیقی - پژوهشی در حوزه منابع آرشیوی است. در این کتاب وی علاوه بر ارائه مقاله تحقیقی عهده‌دار نگارش مقدمه کتاب نیز بوده است. آقای رضا شکیبایی مدیر اسناد و کتابخانه ملی منطقه مرکزی کشور (اصفهان) پنجمین نویسنده مقاله در این کتاب است. از دیگر

یکی از راه‌های شناخت جزئیات اداره امور در ادوار گذشته تاریخی شناخت، تحلیل و تفهیم واژه‌هایی است که در اسناد مختلف از آن‌ها یاد شده است. واژه‌هایی که برای نسل‌های گذشته دارای بار مفهومی خاصی بوده و اکنون کاربرد یا نحوه استعمال آن‌ها تغییر پیدا کرده یا منسوخ شده است. نویسنده این مقاله در میان اصطلاحات و مفاهیم رایج در دفاتر دیوانی و مالی آستان قدس رضوی در عصر صفوی دو واژه «نقصان» و «تخفیف» را مطرح نظر قرار داده و به بررسی و تحلیل آن‌ها پرداخته است. وی با بیان تعداد اسناد مرتبط با این موضوع ابتدا به توصیف و تشریح معنی لغوی این اصطلاحات پرداخته، آنگاه با ذکر نمونه‌ها و شواهدی از اسناد موجود به کاربرد هر یک اشاره کرده است. در این نوشتار دلایل کاربرد واژه‌های نقصان و تخفیف در مواردی چون خسارات ناشی از شرایط آب و هوایی و جویی، فقر و تنگدستی رعایا، تأثیر روحیات و عقاید مذهبی در جامعه، لزوم ایجاد تعمیرات در املاک و مستغلات، اعطای معافیت مالیاتی از جانب شاه به جهت تقدیر از خدمات افراد، تبعات ناشی از جنگ‌ها و تهاجمات خارجی، تفاوت در اوزان و اندازه‌های رایج دانسته شده که نویسنده پیرامون هر یک توضیحات مفصلی با تکیه بر اسناد و

از اسلام با سبک و سیاق خود رایج بوده است. آستان قدس رضوی نیز از این قاعده مستثنی نبوده و با داشتن عواید و موقوفات مختلف و حساب‌های دخل و خرج املاک و مستغلات در مشهد و دیگر شهرها از این شیوه بهره می‌گرفته است. بخشی از ترازبندی درآمدها و مخارج در دفاتری به نام اوارجه و توجیهات گردآوری می‌شده که نویسنده با هدف شناسایی و معرفی آن‌ها اقدام به تهیه این مقاله کرده است. مؤلف در این نوشته تلاش کرده ضمن توصیف و تشریح معنی لغوی و کاربردی دفتر اوارجه به اصطلاحات مختلف موجود در آن همچون ایوب المال، حاصل المذکور، مفرده، من ذلک، ارباب التحاویل و التحاصیل، سیورغالات، تحویل‌دار، تحصیل‌دار و غیره اشاره کرده و ارتباط پیچیده آن‌ها را با مضامین موجود در اسناد آستان قدس بررسی کند. در این مقاله از منابع قدیمی مرتبط با حوزه علم سیاق نویسی و اسناد و مدارک تاریخی موجود استفاده شده و به تشریح و توضیح اصطلاحات و واژه‌های دفاتر اوارجه پرداخته شده است.

دوم: بررسی دو اصطلاح نقصان و تخفیف در اسناد مالی دوره صفویه^۷

مقایسه‌ای میان کتاب دفتر اسناد جلد چهارم با آثار مشابه با آن این نکته را روشن می‌کند که این اثر مانند مجلدات قبلی‌اش تا حدود زیادی از نشریه سازمان اسناد ملی ایران، «گنجینه اسناد» الگوبرداری کرده است

آستان قدس رضوی به‌عنوان نهادی پویا به لحاظ تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی سهم به‌سزایی در فرهنگ و تاریخ این مملکت داشته است. نامه آستان قدس اولین تلاش مستقل این نهاد مذهبی برای استفاده از شیوه‌های نوین گسترش و آموزش فرهنگ اسلامی محسوب می‌شود

گنجینه‌ها

مدارک ارائه می‌کند.

پنجم: یادى از ضریح شیر و شکر^{۱۱}

متولیان بقاع متبرکه، نگهداری و حفاظت از حریم‌های مقدس را از وظایف خود می‌دانند که با توجه به شرایط زمانی و مکانی و توجه حکومت، اجرای این وظیفه به شکل‌های مختلف صورت می‌گیرد. از سوی دیگر لزوم محافظت از مرقد به منظور حفظ احترام و قداست صاحب آن، جذب نذورات مردمی و نیز ضرورت ایجاد تمهیداتی برای زیارت و طواف تعداد بیشتری از زائران سبب شده از گذشته‌های دور فکر ایجاد و نصب ضریح در اذهان علاقه‌مندان ائمه اطهار علیهما السلام به وجود آید. یکی از ضریح‌های نصب شده بر مرقد امام رضاع) «ضریح شیر و شکر» یا «ضریح ملمع»^{۱۲} است که در سال ۱۳۳۸ ساخته و نصب می‌گردد. در این مقاله نویسنده ابتدا گذری کوتاه بر سابقه ساخت ضریح بر مرقد امام دارد و انواع ضریح‌های ساخته شده تا دوره موردنظر (پهلوی) را به اجمال معرفی می‌نماید. سپس به معرفی ابوالحسن حافظیان طراح این ضریح پرداخته و شرح کوتاه و مختصری از

سوم: دارالشفاء آستان قدس رضوی در عصر صفویه^۸

به برکت وجود مقدس امام رضا (ع) از دوره صفویه در شهر مشهد نهادی درمانی در کنار بارگاه امام رضا (ع) شکل می‌گیرد که از آن با عنوان دارالشفاء یاد می‌شود. در این درمانگاه که با نیت خیر افراد نیکوکار تجهیز و آماده شده زوار و مجاورین بیمار پذیرفته و مورد درمان قرار می‌گیرند. در این مقاله نویسنده ابتدا توضیحی پیرامون تعداد اسناد باقی مانده از این مرکز درمانی می‌دهد آنگاه به تشریح وظایف «شریت خانه»^۹ و ارتباط آن با دارالشفاء آستان قدس پرداخته و خاطر نشان می‌کند در اوایل دوره صفویه دارالشفاء نهاد مستقلی نبوده و تحت نظارت و سرپرستی شربت‌خانه که یکی دیگر از بیوتات آستانه بوده اداره می‌شده است. اما نهایتاً در اواخر عصر صفوی دارالشفاء از شربت‌خانه تفکیک شده و به‌عنوان یک واحد مستقل وارد عمل می‌شود. همچنین در این مقاله اطلاعاتی در خصوص منابع تأمین بودجه دارالشفاء، نوع و نحوه خدمت‌رسانی در این مکان (خدمات درمانی و رفاهی)، مناصب و مشاغل کارکنان و غیره نیز ارائه می‌شود.

چهارم: منصب قائم مقام التولیه در دوره قاجاریه^{۱۰}

بررسی روند شکل‌گیری و گسترش مناصب در تشکیلات اداری آستان قدس نشان می‌دهد که بسیاری از آن‌ها از سابقه دیرینه‌ای برخوردار بوده و بعضاً در طول سال‌ها با اندکی تغییر ماهیت خود را حفظ کرده‌اند. از میان دوره‌های تاریخی، قاجاریه به علت گسترش القاب و مناصب اداری که بسیاری از آن‌ها در حد صدور حکم باقی مانده و قابلیت اجرایی نداشته‌اند متمایز هستند. از میان انبوه القاب صادر شده در این دوره لقب قائم مقام التولیه که به یک منصب اداری نیز اطلاق می‌شده از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. نویسنده در این مقاله کوشیده به علت و زمینه‌های پیدایش این منصب پرداخته و قابلیت‌های اجرایی آن را جستجو و بازگو کند. در ادامه این نوشتار مؤلف به معرفی اولین سند مربوط به بدین منصب که فرمانی از ناصرالدین شاه قاجار در خصوص اعطای حکم قائم مقام التویگی به سیدمحمد رضوی است، پرداخته و حدود و دامنه اختیارات این منصب، روند اجرای حکم و دلایل انتخاب سیدمحمد رضوی را بیان می‌دارد. همچنین در این اثر توضیحاتی پیرامون موروثی بودن این منصب در تشکیلات اداری آستان قدس و جایگاه طبقاتی افراد دریافت‌کننده آن ارائه شده است.

اجتماعی سهم به‌سزایی در فرهنگ و تاریخ این مملکت داشته است. نامه آستان قدس اولین تلاش مستقل این نهاد مذهبی برای استفاده از شیوه‌های نوین گسترش و آموزش فرهنگ اسلامی محسوب می‌شود که در سال ۱۳۳۹ با همت نیابت تولیت وقت آستان قدس رضوی، محمد مهران منتشر می‌شود. انتشار این نشریه در شروع کار با تلاش جمعی از نویسندگان دانشمند و فاضل آغاز می‌شود و سعی می‌شود با نگاهی جدید به مجموعه آستان قدس برای معرفی آن و ارائه مقالات دینی، فرهنگی که مورد نیاز جامعه زمان خویش است قدم‌های مثبتی برداشته شود. اما نویسندگان در این مقاله ابتدا دست به یک تقسیم‌بندی زمانی زده است و بنا به تحولاتی که در انتشار این نشریه مشاهده کرده چهار دوره برای آن در نظر گرفته و پیرامون هر مرحله توضیحاتی را ارائه کرده است. بررسی محتوای نشریه و شناخت مدیران نامه آستان قدس از دیگر موضوعاتی است که نویسندگان پی شرح و توصیف آن است. در پایان مقاله نیز مؤلف به مرور اظهار نظرات مختلفی که در خصوص این نشریه وجود داشته روی آورده و به انعکاس آن پرداخته است.

هشتم: معرفی یک قباله نامه ازدواج از دوره افشاریه

هر پیمان نامه ازدواج به نوعی در بردارنده هویت خانواده و در سطحی وسیع‌تر بیانگر هویت ملی و تاریخی یک جامعه است. از این رو عقدنامه‌های ازدواج را می‌توان رهیافتی به سنت‌های کهن ازدواج دانست که از رهگذر آن‌ها به شناخت خانواده‌ها می‌توان نائل شد.

نگارنده در این اثر به معرفی قباله‌نامه ارزشمندی از عصر افشاریه که مربوط به سند ازدواج سلطان بیگم دختر سلطان شاهرخ افشار، سومین شاه سلسله افشار، با امیر محمدخان است، پرداخته. سند مذکور که اصل آن در کتابخانه مسجد گوهرشاد مشهد است نمونه‌ای با ارزش از قباله‌های ازدواج میان افشار برجسته و شناخته شده در عصر افشاریه است که نویسندگان آن را از منظر خصوصیات ظاهری هم چون شکل، نوع کاغذ، نوع خط و جنبه‌های زیباشناختی (هم چون نقاشی و تذهیب) مورد بررسی قرار داده است. در این نوشتار هم چنین به موضوعات مهم موجود در قباله نامه نظیر نوع و میزان مهریه نیز اشاره شده است.

نهم: معرفی دو سند از ملا عبدالعلی بیرجندی^{۱۵}

این نوشته به معرفی دو سند تاریخی که از روستای «بُجد» شهر بیرجند یافته شده، پرداخته است. سند اول مربوط به فرمان احمد شاه درانی^{۱۶} در معافیت اولاد علامه عبدالعلی بیرجندی از پرداخت مالیات بوده که در تاریخ ۱۱۹۲ق صادر شده است و سند دوم استشهادنامه‌ای در خصوص نسب سیادت است که تاریخ آن با توجه به تاریخ مهرهای حک شده بر آن بین سال‌های ۱۲۰۳ تا ۱۲۷۰ قمری حدس زده می‌شود. مؤلفان این نوشتار که از کارشناسان باستان‌شناسی شهر بیرجند هستند، بخشی از طرح پژوهشی خود که پیرامون ریاضیدان و منجم دوره تیموری - صفوی «ملا عبدالعلی بیرجندی» است به روستای بجد می‌روند و در خصوص مکان دفن وی که محل اختلاف روستائیان و برخی نویسندگان است به تحقیق می‌پردازند. در این میان دو سند تاریخی از خانواده‌های سادات حسینی این روستا پیدا می‌شود که صراحتاً در آن‌ها (سند دوم) نظریه اهل روستا مبنی بر خاکسپاری این دانشمند در محل روستای بجد به اثبات می‌رسد. در این اثر تلاش شده است که دو سند مذکور

تحصیلات، اساتید و مدارج علمی و عرفانی او ارائه می‌دهد. در ادامه به تشریح قرارداد ساخت ضریح شیر و شکر پرداخته و تعهدات سازندگان آن (ابوالحسن حافظیان و محمدتقی ذوفن) به صورت مبسوط بیان می‌شود. در بخش‌های دیگر مقاله نیز به موضوعاتی چون میزان مشارکت‌ها در ساخت ضریح، نقش آستان قدس در تأمین هزینه‌ها و خصوصیات و ویژگی‌های این ضریح پرداخته شده است.

ششم: زندگی نامه خودنوشت حاج حسین آقای ملک (قسمت دوم)^{۱۷}

بخش اول این زندگی‌نامه در جلد دوم و سوم دفتر اسناد به چاپ رسیده و در این دفتر نیز قسمت دوم آن آماده و منتشر شده است. در این اتوبیوگرافی مانند قسمت قبل علاوه بر اطلاعات مفیدی که از نویسندگان در اختیار خواننده قرار داده می‌شود، اطلاعات باارزشی از رجال عصر ناصری و مظفری در تهران و مشهد، وضعیت شهر مشهد و خراسان در اواخر دوره قاجاریه نیز به دست می‌آید. مشکلات این بخش هم مانند بخش اول ضعف حافظه حاج حسین آقا ملک است که در سن نود سالگی اقدام به نوشتن زندگی‌نامه‌اش کرده است. البته گردآورندگان این زندگی‌نامه تلاش کرده‌اند، در حد توان درصد رفع این مشکلات برآیند. حاصل این تلاش، تهیه بی‌نوشته‌ی چهل و سه صفحه‌ای برای این زندگی‌نامه است که در آن توضیحات جامع و کاملی پیرامون شخصیت‌ها و رجال مطرح شده، اماکن جغرافیایی، واژه‌ها و اصطلاحات و غیره ارائه شده است.

هفتم: نامه آستان قدس، آغازی بر پیدایش رسانه در نهادی پویا^{۱۸}

آستان قدس رضوی به‌عنوان نهادی پویا به لحاظ تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و

این هنرمند پیرامون وقایع مختلف زندگی او همچون کشف حجاب رضاخانی، واقعه ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، نحوه روی آوردن وی به هنر عکاسی به نحوه برقراری ارتباط وی با آستان قدس، عکاسی از زوار، عکاسان قدیم مشهد، موضوعات انتخابی جهت عکاسی و غیره گفتگو شده است و در پایان نیز تصاویر و اسنادی از مصاحبه شونده ضمیمه شده است.

دوازدهم: گزارش مستندسازی آرامستان‌های مشهد تابستان ۱۳۸۵^{۱۹}

آرامستان‌ها به‌عنوان مکان‌های عمومی در تاریخ هر شهر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند. با توجه به تغییراتی که مرتب در وضع این اماکن به وجود می‌آید مستندسازی، جمع‌آوری و ثبت اطلاعات مرتبط با آن‌ها در دستور کار بخش تاریخ شفاهی کتابخانه آستان قدس قرار گرفته و در ارتباط با آن گزارشی تهیه شده که این نوشتار ماحصل آن است. گردآورنده این اطلاعات ابتدا اشاراتی به مکان‌های موضوع تحقیق، روش و مراحل انجام کار، نحوه مستندسازی، تشریح نتایج به دست آمده، می‌کند سپس مخاطبان را با موضوعاتی چون آثار تاریخی و باستانی موجود در آرامستانها، وجه تسمیه آنها، وضعیت ظاهری، مرقد مقدسین مدفون در آرامستانها، دفن غیرقانونی، تشریفات دفن و برگزاری مراسم، حفاظت مقابر، تغسیل اموات، احداث آرامستانهای جدید توسط شهرداری، نابودی آرامستانها و غیره آشنا نموده و اطلاعات جالب و قابل توجهی را در اختیار آنان قرار می‌دهد.

سیزدهم: مراحل تهیه و نصب ضریح شیر و شکر از دریچه تصویر ۲۰

در این گزارش تصویری، گردآورنده اقدام به انتخاب و انتشار تعدادی از عکس‌های مربوط به مراحل تهیه، تعویض و نصب ضریح شیر و شکر کرده است. عکس‌ها از میان پنجاه قطعه عکسی که از این موضوع در آرشیو مدیریت اسناد و مطبوعات

با نگاهی به خصوصیات ظاهری و محتوایی مورد بررسی قرار گرفته و بازخوانی شود.

دهم: معرفی وقف نامه مسجد و موقوفات حاجی ابومحمد در طبس (آخر جمادی الاولی سال ۱۲۶۴ قمری)^{۱۷}

در این نوشتار وقف‌نامه‌ای مربوط به موقوفات «حاجی ابو محمد بن محمدحسین» از شهرستان طبس که در سال ۱۲۶۴ قمری مکتوب شده، معرفی شده است. ما در این وقف‌نامه که هم‌اکنون از آن در مرکز اسناد آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود به مصارف مختلف وقف و شرایط واقف مبنی بر آن که درآمدهای حاصله از املاک و مستغلات می‌بایست برای مصارف روضه خوانی، افطار مؤمنین در ماه رمضان و اطعام در عید غدیر و شب‌های جمعه در مسجدی در طبس مصرف شود، اشاره شده است.

یازدهم: تاریخچه عکاسی در آستان قدس (مصاحبه با آقای ابراهیم سیاح)^{۱۸}

نقش تصاویر در ثبت و ضبط وقایع و رویدادها غیر قابل انکار است. پس از دو دهه از اختراع عکاسی در جهان این فن به ایران نیز راه می‌یابد. در این میان حرم مطهر امام رضا (ع) مطمح نظر بسیاری از سیاحان خارجی و عکاسان داخلی قرار می‌گیرد. عکس‌های بسیاری از شهر مشهد و اماکن متبرکه تهیه می‌شود و عکاسان بسیاری در این شهر مشغول به کار می‌شوند. به دلیل اهمیت شناخت احوال پیش‌کسوتان این فن به خصوص کسانی که مبادرت به تهیه تصویر از آستان قدس کرده‌اند گردآورنده این نوشتار بر آن شده است تا برای مستندسازی تاریخچه عکاسی در مشهد و آستان قدس با یکی از پیش‌کسوتان این فن یعنی آقای ابراهیم ذهبی معروف به «سیاح» مصاحبه‌ای را ترتیب دهد. در این نوشته ضمن بیان شرح حال

موجود بوده و توسط خانم کاشف پور، آقای منتظری و روابط عمومی آستان قدس اهدا شده، برگزیده شده است. با ملاحظه این تصاویر بیننده در جریان چگونگی و نحوه ساخت و نصب ضرب چهرام که در تاریخ ۲۲ بهمن سال ۱۳۳۸ به روی مرقد مطهر امام رضا (ع) نصب می‌شود، قرار داده می‌شود.

نقد و بررسی کتاب

مقایسه‌ای میان کتاب دفتر اسناد جلد چهارم با آثار مشابه با آن این نکته را روشن می‌کند که این اثر مانند مجلدات قبلی‌اش تا حدود زیادی از نشریه سازمان اسناد ملی ایران، «گنجینه اسناد» الگوبرداری کرده است. بدین معنی که قالب و ساختار کتاب تقریباً مشابه با آن است و مانند آن از بخش‌های مختلفی چون مقالات تحلیلی - پژوهشی، معرفی اسناد، گزارش‌های مکتوب و عکس‌های تاریخی تشکیل یافته است. البته رعایت این شکل و ساختار در جلدهای قبلی کتاب دفتر اسناد نیز مشاهده می‌شود. کتاب دفتر اسناد جلد چهارم مانند هر اثر دیگری دارای نقاط ضعف و قوتی است که به اختصار بدان‌ها اشاره می‌شود:

ویژگی‌های مهم و برجسته اثر

- مقالات چاپ شده در این کتاب تازه و نو است و قبلاً در جای دیگری به چاپ نرسیده است.
- تلاش گردآورنده اثر در ایجاد یکپارچگی و چینش مناسب مطالب قابل تقدیر است. او سعی کرده ترتیب قرار گرفتن مطالب را همانند دیگر جلد‌های دفتر اسناد به صورت یکدست اجرا کند.
- مقالات کتاب علمی و از کیفیت خوبی برخوردار است و بر اساس اصول نگارشی رایج در مراکز آکادمیک به تحریر درآمده است.
- کتاب علیرغم این‌که از نویسندگان واحدی برخوردار نیست از یکدستی و یکپارچگی خوبی برخوردار است. انتخاب اسناد، جاگذاری آن‌ها در میان مطالب، پی‌نوشت‌های دقیق و جامع، استنساخ صحیح و خوب اسناد را از نقاط قوت این اثر می‌توان محسوب کرد.

نقاط ضعف و نواقص اثر:

- مقدمه این کتاب چندان با مطالب و مندرجات آن همخوانی ندارد و از بیان اهداف و انگیزه چاپ اثر، و موضوع و نحوه ارائه مطالب و دیگر موضوعاتی که مستقیماً به چاپ این کتاب مرتبط است در آن مطلبی مشاهده نمی‌شود.
- کتاب در مجموع از چاپ مناسبی برخوردار نیست. این اثر در مقایسه با جلد‌های قبلی‌اش نیز به لحاظ مسائل مربوط به چاپ نزول پیدا کرده است و اسناد و تصاویر چاپ شده در آن سیاه و سفید و در اکثر موارد غیرقابل تشخیص است. به واقع جاذبه‌های بصری این کتاب به دلیل عدم چاپ مناسب بسیار اندک است.
- کتاب فاقد فصل‌بندی مشخص است. البته این فصل‌بندی به صورت غیرمستقیم در فهرست مطالب قابل تشخیص است اما می‌توان آن را به صورت صریح و مشخص نیز ایجاد کرد.
- در این اثر جای خالی مطالعات آرشیوی که اختصاص به اطلاعات و تجربیات حاصل از کار در حوزه منابع آرشیوی دارد، مشاهده می‌شود. به جاست در جلد‌های بعدی از این اطلاعات و تجربیات نیز بهره گرفته شود.

پی‌نوشت:

1 . S_jalalian6212@yahoo.com

۲. فدایی عراقی، غلامرضا، مدیریت یادنامه‌ها (آرشیو)، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۴، ص ۹.
۳. سارامان، شارل، بی‌گناه، ابوالقاسم و دیگران، روش‌های پژوهش در تاریخ، مشهد، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱، ج ۴، ص ۳۹۶.
۴. عقیلی، نورالله، مجموعه مقالات همایش اسناد و تاریخ معاصر (اهمیت و چگونگی طبقه‌بندی و جرح و تعدیل در اسناد تاریخی)، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۱۰۲.
۵. از دیگر کتاب‌هایی که به کوشش خانم زهرا طلایی تاکنون به چاپ رسیده است می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:
- دفتر اسناد جلد دوم و سوم، مشهد، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۵.
- گزیده‌ای از اسناد (نگاهی به تاریخ خراسان از روزگار صفویه تا قاجاریه)، مشهد، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۰.
۶. سالم حسین زاده، کارشناس تاریخ و کارشناس مسئول بخش ارزشیابی اسناد.
۷. شکوه السادات سمیعی، کارشناس تاریخ و کارشناس مصاحبه بخش تاریخ شفاهی.
۸. حمیده شهیدی، کارشناس ارشد تاریخ و کارشناس فهرست نویسی اسناد
۹. شربت‌خانه: شربت‌خانه در آستان قدس رضوی مکانی بوده که وظیفه تأمین نیازهای دارویی و غذایی دارالشفاء و نیز تهیه مواد اولیه پخت برخی غذاهای خاص هم چون حلوی شب‌های جمعه، فالوده و غیره را بر عهده داشته است.
۱۰. ابوالفضل حسن آبادی، دانشجوی دکتری در رشته تاریخ محلی و سرپرست اداره اسناد
۱۱. رضا شکیبایی، مدیر اسناد و کتابخانه ملی منطقه مرکزی کشور (اصفهان)
۱۲. ملمع: به معنی زر اندود کرده، دارای رنگ درخشان و گوناگون، آنچه که به ورق طلا روشن کنند.
۱۳. زهرا طلایی، کارشناس ارشد تاریخ و کارشناس پژوهش سازمان. باقر کفشار طوسی، رئیس اداره گنجینه‌ها و موزه‌های آستان قدس
۱۴. ابراهیم حافظی، کارشناس ارشد کتابداری و کارشناس مسئول بخش آماده سازی مطبوعات کتابخانه آستان قدس رضوی
۱۵. محمدرضا سروش، کارشناس باستان‌شناسی دانشگاه بیرجند، رقیه زعفرانلو، کارشناس ارشد باستان‌شناسی و مدیر گروه باستان‌شناسی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی
۱۶. احمد شاه درانی: احمد خان پسر محمدمزمان خان ابدالی از طایفه سدوزایی در دوره افشاریه دو بار ایران را مورد حمله و تهاجم قرار می‌دهد. از وی با عنوان بنیان‌گذار فرمانروایی افغانستان جدید یاد می‌شود.
۱۷. رضائقی، پژوهشگر بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی
۱۸. محمد نظرزاده، کارشناس تاریخ و کارشناس مسؤل بخش تاریخ شفاهی کتابخانه آستان قدس رضوی
۱۹. نورالدین حسین سنابادی عزیز، کارشناس مصاحبه بخش آرشیو تاریخ شفاهی کتابخانه آستان قدس رضوی.
۲۰. مهدی حسامی دوغایی، کارشناس تاریخ و کارشناس مواد دیداری - شنیداری کتابخانه آستان قدس رضوی.